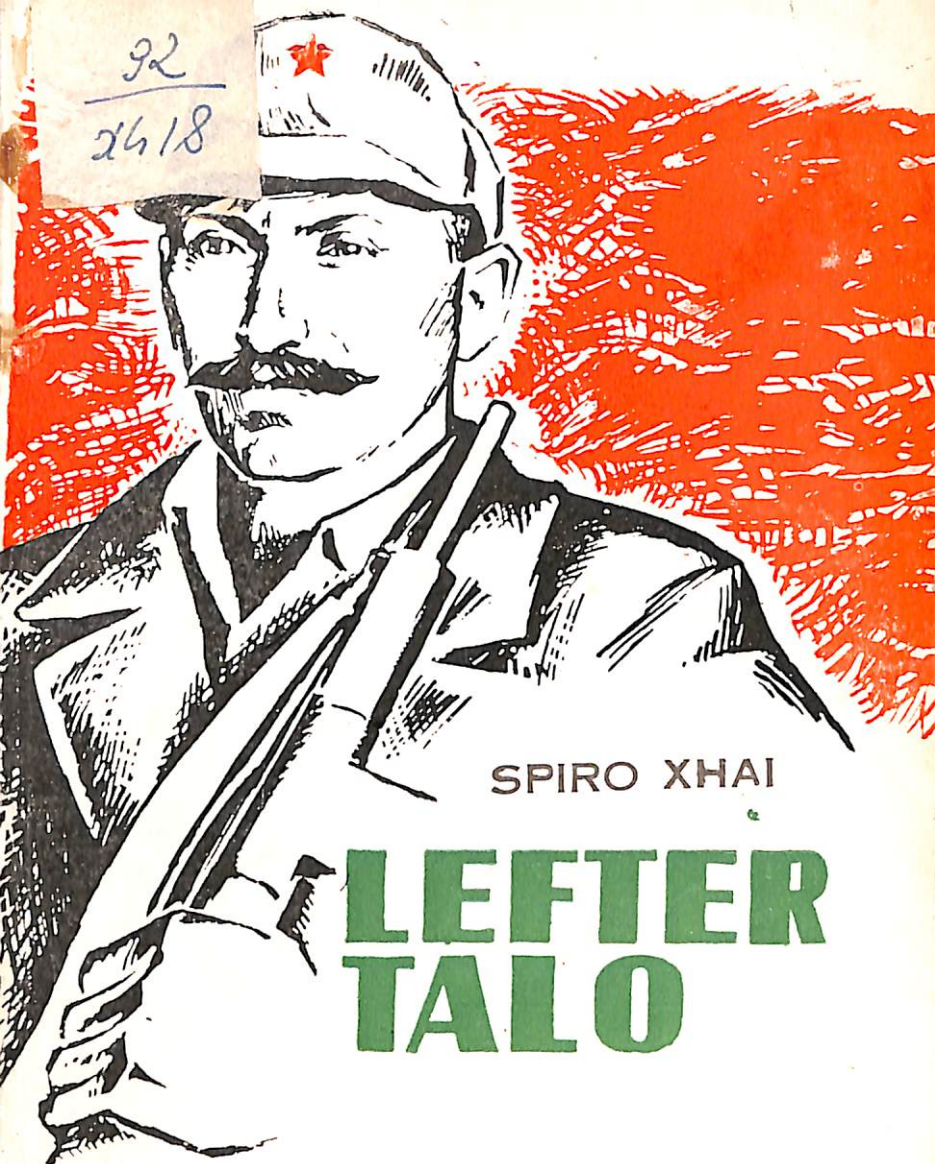

92
2618

SPIRO XHAI

**LEFTER
TALO**

92
2418

5

SPIRO XHAI

R

LETTER TALO

(Shënime dhe kujtime nga jeta e një Heroi të popullit)

34815

52419

SHËNIME DHE KUJTIME
NGA JETA E NËJË HEROI
TË POPULLIT

SHTËPIA BOTUESE «NAIM FRASHËRI»

LEFTER TALO

HAPAT E PARA NË JETË

Lefter Talon e kam parë për herë të parë një ditë pranvere të vitit 1933. Shumë vjet kanë kaluar qysh atëhere, por edhe sot e kam të gjallë parasysht atë djalosh me trup të lidhur, me shpatulla të gjera, me një fytyrë në ngjyrë gruri ku shkëlqenin dy sy plot gjallëri.

Lefteri lindi në vitin 1913 në një fshat të vogël të Vurgut në rrethin e Sarandës, që s'ka pasur as emër të veçantë. Agai që e kishte fshatin çiflik të tij i kishte vënë emrin e vet, Hadër Aga; gjer në ditët e para pas çlirimit të vendit ky fshat njihej me këtë emër. Sot fshati i rilindur dhe gjithë kooperativa e bashkuar ka marrë emrin e Lefterit.

Në ato vite kur lindi Lefteri, ky fshat i vogël nuk kishte më shumë se njëzet kasolle, të ngritura mbi një kodër të butë, prej nga mund të vështroje fushën e përmbytur të Vurgut dhe fshatra të tjera të mjeruara përqark. Nga kjo fushë pjellore punohej vetëm një rrip i ngushtë, kurse pjesa tjetër ishte kthyer në një kënetë të madhe, që përmendej vetëm për një gjë: për retë e mushkonjave, që dilnin nga ujërat e ndenjura për të përhapur në fshatrat përreth malarien, që këtu e quanin «ethet e Vurgut». Në kodrat e buta e në

plllajat e pjerrëta të malit të Milesë, mbi fshatin e vogël Hadëraga, shtriheshin kullota të bukura, ku dimëronin për vit mijëra dhen të stanarëve të pasur. Po këto kullota të pasura, që bleronin si në pranverë edhe në palcë të dimrit, ashtu si edhe fusha, ishin pronë e agallarëve të pamëshirshëm, që luftonin t'i zgjeronin çifliqet e tyre «gjer te streha e shtëpisë», siç thoshin fshatarët e Vurgut. Fshatarët e varfër nuk kishin asnjë pëllëmbë tokë për vete; ata edhe truallin e shtëpisë e merrnin me qira nga agallarët, të cilët mund t'i nxirrnin kur të donin nga kasollet e tyre të mjeruara. Kjo gjendje nuk ishte vetëm në fshatin ku lindi Lefteri, por në gjithë Vurgun, e pak a shumë në të gjithë Shqipërinë. Anëmbanë vendit fshatarët pa tokë lëngonin nën shtypjen e dyfishtë të çifligarëve të pamëshirshëm dhe të qeverive antipopullore të asaj kohe.

Si gjithë bashkëfshatarët e tjerë edhe njerëzit e familjes së Lefterit merreshin me bujqësi, me tokën. Nga fisi i madh i Talove kanë dalë gjithnjë bujq të mirë, që e punonin tokën me zell të madh dhe e vaditnin me djersën e tyre, por nuk shihnin kurrë një ditë të bardhë, sepse frytin e punës së tyre e përvetësonte agai. Duke jetuar në kondita të vështira disa njerëz nga fisi i tij kishin qenë të detyruar të merrnin rrugën e kurbetit të zi.

Në një ambient të tillë, ku bëhej fjalë vazhdimisht për skamje e për mjerim ku flitej me urrejtje të thellë për çifligarët gjakpirës dhe ku shpeshherë midis bujqve e zotërinjve shpërthenin përleshje të ashpra, që jo rrallë përfundonin edhe në gjakderdhje, e kaloi fëmininë Lefteri.

Lefteri ishte ende nxënës shkollë, kur në

fshatin fqinj Sopik plasi një konflikt i ashpër midis fshatarëve dhe agallarëve. Agallarët e pangopur donin t'ua merrnin fshatarëve edhe atë pak musha që u kishte mbetur për të kullotur ato pak dele që kishin. Atëhere gjithë fshati u ngrit në këmbë. Urrejtja shekullore që ziente në shpirtin e fshatarëve shpërtheu me një forcë të madhe. Në këtë përleshje morën pjesë aktive gratë, që i mbyllën agallarët në kullat e tyre dhe u vunë zjarr. Ja se si përshkruhet në historikun e Sarandës kjo revoltë masive e fshatarëve të Sopikut kundër agallarëve dhe forcave të xhandarmërisë së Zogut:

«Një nga ngjarjet që karakterizon rezistencën e fshatarëve të rrethit të Sarandës ndaj çifligarëve dhe ligjeve të regjimit të Zogut është edhe revolta e fshatarëve të Sopikut në lokalitetin e Livadhjasë gjatë viteve 1925-1927.

Pronarët e kullotave rreth fshatit Sopik Hajro Ciniu dhe Xhelo Shameti kishin vendosur të pushtonin me forcë mushatë e ta mbyllnin kështu fshatin si në kafaz... Grindja e parë midis pronarëve të tokave dhe banorëve të Sopikut filloi aty nga vjeshta e vitit 1925. Fshatarët hapën disa toka dhe me gjithë kundërshtimin nga ana e rojtarëve në vjeshtë të vitit 1926 i mbollën këto toka me grurë. Në nëntor agallarët lëshuan kopetë e dhenve për të prishur grurin e mbjellë. Atëhere gjithë fshati, burra e gra, u lëshuan dhe i nxorën kopetë e agallarëve jashtë tokave të mbjella me grurë. Mirëpo në qershor të vitit tjetër, kur erdhi koha e korrjeve, agallarët dërguan njerëzit e tyre për të marrë të tretën e prodhimit. Bile qehajai i agait u doli përpara në rrugë fshatarëve që çonin grurin në shtëpi, ua shkarkoi kafshët me zor. Atëhere u lë-

shuan gratë dhe e ndoqën qehajënë jashtë kufive të fshatit. Kjo i revoltoi shumë agallarët që kërkuan ndihmën e xhandarmërisë. Në një takim që u bë në qendër të fshatit agallarët kërkuan t'u njihej pronësia mbi tokat e reja që kishin hapur fshatarët. Banorët e Sopikut u kërkuan tapitë dhe agallarët duke u treguar Delvinën u thanë: «Kush guxon le të vijë t'i shikojë». Pas takimit, që nuk dha asnjë përfundim, xhandarët filluan nga arrestimet. Të arrestuarit i mblodhën në postë-komandë dhe i shtruan në dru për t'i detyruar të pranonin pronësinë e agallarëve mbi tokat e reja.

Fshatarët e arrestuar nuk pranuan të nënshkruanin dokumentin e pronësisë dhe filluan të bërtisnin me të madhe. Atëhere u mblodhën rreth postë-komandës gra e burra për të protestuar duke qëlluar me gurë dyert e dritaret e postës. Pastaj ashtu siç ishin të bashkuar u lëshuan kundër kullës dhe koçekëve të agait. «Ta vrasim aganë dhe t'i djegim kullën» — bërtisnin gratë dhe me hunj e kosore rrethuan kullën dhe i vunë zjarr. Agai, i trembur për vdekje, doli nga një vrimë dhe me ndihmën e një vegle të tij nga fshati, ua mbathi këmbëve drejt Vagalatit.

Pas kësaj ngjarjeje postë-komanda mori urdhër që t'i lëshonte të arrestuarit. Kur u qetësua pak gjendja, nënprefekti dërgoi forca të mëdha xhandarmërie. Këto forca arrestuan 74 burra dhe i çuan të lidhur në Konispol. Kundër tyre përdorën edhe shtrëngimin edhe mashtrimin që t'i detyronin të firmosnin një dokument ku të njihej pronësia e agallarëve mbi tokat e diskutueshme. Por të arrestuarit u treguan të fortë dhe nuk pranuan. Gjendja në fshat ishte alarmante. Fshatarët

e Sopikut ishin të revoltuar nga këto masa të egra të autoriteteve qeveritare, që u shërbenin verbërisht agallarëve. Për të mos shkaktuar trazira të tjera, që mund të përhapeshin edhe në fshatra të tjera të Vurgut, qeveria u detyrua të ndërronte rrethkomandantin e Konispolit dhe të lironte të arrestuarit. Kështu me një luftë këmbëngulëse, fshatarët e Sopikut i fituan tokat që kishin hapur vetë me duart e tyre».

Këto ngjarje tronditëse për atë krahinë lanë gjurmë të thella në shpirtin e Lefterit. Shumë vjet më vonë, aty nga mesi i vitit 1936, ai shënonte në ditarin e tij: «Unë atëhere isha i vogël dhe shumë gjëra nuk mund t'i kuptoja ashtu si duhet. Po qysh atë ditë nisa të kuptoja një gjë të madhe e të rëndësishme: se prapa agajt qëndronte qeveria, xhandari. Agai dhe xhandari ishin në të njëjtën anë të barrikadës. Në anën tjetër qëndronim ne fukarenjtë, populli»...

Duke u rritur në një ambient me përlleshje të vazhduarshme klasore, në shpirtin e djalit të vogël të Vurgut lindi ajo urrejtje e thellë kundër agallarëve — pronarëve të tokave, që i vuri vulën gjithë veprimtarisë së tij të mëvonshme...

Në fshatin e vogël e të varfër ku lindi Lefteri nuk kishte asokohe shkollë fillore. Bijtë dhe bijat e katundarëve mbeteshin në masë analfabetë. Familja e Lefterit nuk donte ta linte atë pa shkollë. Gjyshi i Lefterit, Panajot Talo, ishte njeri arësimsdashës dhe mendoi ta dërgonte të nipin në fshatin Dhrovjan, ku kishte prej kohe shkollë. I ati i Lef-

terit Miço Talo, lidhur me punën e shkollës së të birit, tregonte: «Edhe sikur të mos donim ne ta dërgonim në shkollë, ai e kishte vendosur të mësonte me çdo kusht. Dhe po t'i mbushej mendja atij për një gjë, nuk ja ktheje lehtë. Ndaj vendosëm ta dërgonim te një miku im në Dhrovjan për të mbaruar të paktën shkollën fillore».

Kështu Lefteri për hir të shkollës u detyrua të largohej nga familja që kur ishte tetë vjeç. Në Dhrovjan, që është disa orë larg fshatit të tij të lindjes, Lefteri qëndroi dy vjet, gjersa mbaroi klasën e parë e të dytë të fillores. Dy klasat e tjera i bëri në Leshnicën e Poshtme e në Delvinë.

Pasi mbaroi shkollën fillore, ai vazhdoi mësimet në shkollën e ulët të gjimnazit në Filat të Greqisë. Pesë vjet më vonë mbaroi Shkollën Normale të Janinës.

Gjatë kohës së studimeve në shkollën Normale Lefteri vuajti shumë nga ana ekonomike. Gjendja e familjes në fshat nga dita në ditë keqësohej dhe Lefteri rronte në një varfëri të madhe. Në një letër që i dërgonte familjes më 9 tetor 1930 i shkruante: «Kam mbetur pa asnjë kacidhe në xhep; jo vetëm kaq, por jam detyruar të marr hua nga disa nxënës të klasës. Po ata nuk janë bankierë, me xhepe të mbushura me pare, e m'i kërkojnë përditë borxhet... Si do të bëhet puna ime? Unë jam këtu më i varfëri se gjithë shokët e e mi të klasës... Të dashur prindër. Nuk kam aspak ndër mend që t'ju mërzis. Po kjo është gjendja ime...»

I ati i Lefterit në përgjegje të kësaj letre i shkruante: «... Ke hakë, or biri im, por ku t'i gjejmë ne paratë pa. Çfarë kemi për të shitur? Edhe po të

donim të shisnim ndonjë kokë bagëti nga ato të shtëpisë, kush ta merr? Ne këtu kemi varfëri me thes...»

Në Normalen ku studjonte Lefteri kishte grupe të rinjsh komunistë. Nga sa tregonte vetë ai, qëkur ishte në klasën e tretë të Normales, mori lidhje me elementët komunistë dhe u njoh në vija të përgjithshme me idetë komuniste. «Jeta, varfëria e skamja më jepnin të kuptoja se padrejtësia sundonte kudo. Po fajtorët për këtë gjendje dhe mjetet për ta ndryshuar atë s'mund t'i gjeja vetë. Atë që s'mund ta gjeja vetëm ma treguan idetë komuniste, që më hapën sytë dhe më ndriçuan rrugën e jetës» — shkruan ai në ditarin e tij kur ishte ende nxënës i Normales.

Në dy vjetët e fundit në shkollë ai zhvilloi një aktivitet revolucionar midis nxënësve të shkollës. Shokët e tij të shkollës kallëzojnë se ai kishte qenë në radhët e para të studentëve në të gjitha demostratat dhe aksionet e tjera konkrete të rinisë shkollore. Në ditarin e tij të asaj kohe shkruante: «Në demostratën e parë mora pjesë spontaneisht, kur pashë shokët e klasave më të larta që luftonin për një çështje të drejtë. Atëhere ata që ishin në rininë komuniste m'u afruan dhe më hapën zemrën. Kështu fillova të njihem me të vërtetën e madhe të jetës...». Ky aktivitet ra në sy të njerëzve të drejtorisë e të spiunëve të qeverisë. Dhe qysh atëhere për atë fillojnë përjashitimet nga shkolla dhe ndjekje të tjera. Këto ndjekje e persekutime, në vend që ta trembin bëjnë efekt të kundërt tek ai. Ai e zgjeron edhe më shumë aktivitetin propagandistik në masën e rinisë shkollore. Qysh atëhere u duk Lefteri se do të bëhej njeri i aksionit, njeri i veprimtarisë praktike revolucionare.